

Аналіз практики застосування ст. 625 Цивільного кодексу України в цивільному судочинстві¹

Грошові зобов'язання охоплюють усі сфери суспільного життя і виникають насамперед у сфері приватноправових (цивільно-правових) відносин. Питання про цивільно-правову відповідальність за порушення грошових зобов'язань потребує ретельного вивчення та вдосконалення, що зумовлено, зокрема, нинішньою ситуацією, пов'язаною із кризою неплатежів.

Метою цього аналізу є вивчення практики застосування судами норм законодавства при розгляді цивільних справ про відповідальність за порушення грошових зобов'язань, виявлення складних і спірних питань, що виникають у судовій практиці, розробка пропозицій щодо забезпечення правильного та однакового застосування судами норм права.

Зміст ст. 625 Цивільного кодексу України та сфера її застосування

Статтю 625 Цивільного кодексу України (далі — ЦК) встановлено відповідальність за порушення грошового зобов'язання. Так, ч. 1 цієї статті визначено, що боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання. У ч. 2 зазначено, що боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

Приписи ст. 625 ЦК про розмір процентів, що підлягають стягненню за порушення грошового зобов'язання, є диспозитивними та застосову-

ються, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

Отже, три проценти річних від простроченої суми за весь час прострочення застосовуються у випадку, якщо сторони в договорі не передбачили іншого розміру процентів річних.

Під час проведення аналізу були виявлені випадки відмови судами у стягненні сум на підставі ст. 625 ЦК у зв'язку з відсутністю зазначення їх розміру в договорі.

Так, Апеляційний суд Закарпатської області рішенням від 20 грудня 2012 р. скасував рішення Міжгірського районного суду Закарпатської області від 8 жовтня 2012 р. у частині задоволення позовної вимоги про стягнення 3 % річних від суми боргу, оскільки сторонами у спірному договорі розмір процентів за користування зазначеними коштами не встановлений, а отже, у позивача немає правових підстав для покладення на відповідача відповідальності за порушення грошового зобов'язання відповідно до правил ст. 625 ЦК.

Разом з тим суди повинні враховувати, що коли в договорі не зазначено розміру процентів, цивільно-правова відповідальність за порушення грошового зобов'язання настає на підставі вимог закону, а саме ст. 625 ЦК.

Якщо в договорі позики чи кредитному договорі встановлено збільшення розміру процентів у зв'язку з простроченням сплати боргу, розмір ставки, на яку збільшена плата за користування позикою (кредиту), слід вважати іншим розміром процентів, встановленим договором відповідно до ч. 2 ст. 625 ЦК.

Для правильного та однакового застосування ст. 625 ЦК необхідно проаналізувати, в яких випадках і правовідносинах слід її застосовувати та на яких підставах.

Стаття 625 розміщена в розд. I «Загальні положення про зобов'язання» кн. 5 ЦК, тому в ній визначені загальні правила відповідальності за порушення грошового зобов'язання і дія цієї статті поширюється на всі види грошових зобов'язань, якщо інше не передбачено спеціальними норма-

¹ Аналіз підготовлений суддею Верховного Суду України **Сеніним Ю.Л.**, науковим консультантом відділу вивчення судової практики управління вивчення та аналізу судової практики **Мельник З.П.**, к.ю.н., та науковим консультантом відділу вивчення судової практики управління вивчення та аналізу судової практики **Коноваловою Н.О.**, к.ю.н.

ми, що регулюють суспільні відносини з приводу виникнення, зміни чи припинення окремих видів зобов'язань. При цьому важливим виявляється питання, які зобов'язання є грошовими.

Відповідно до ч. 1 ст. 509 ЦК зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

За змістом статей 524 та 533 ЦК **грошовим є зобов'язання, яке виражається в грошовій одиниці України (або грошовому еквіваленті в іноземній валюті)**. Така правова позиція підтверджується й практикою Верховного Суду України (постанова від 6 червня 2012 р. у справі № 6-49цс12).

Зобов'язальні правовідносини, які належать до грошових, досить різноманітні. Вони можуть бути частиною інших оплатних зобов'язань (наприклад, обов'язок покупця сплатити гроші за придбаний товар, обов'язок наймача оплатити користування майном тощо) або мати самостійний характер (відносини позики, кредиту, банківського вкладу і под.).

Разом з тим **не є грошовими зобов'язання, в яких грошові знаки використовуються не як засіб погашення грошового боргу, а виконують роль товару**: зобов'язання передачі грошей, що впливають з угод обміну валюти, опціону, купівлі-продажу монет і банкнот, зобов'язання повернути грошові знаки, які перебували на зберіганні, передати перевізником банкноти за договором перевезення та ін. З огляду на це положення ст. 625 ЦК не застосовуються до зазначених відносин.

Дослідження рішень, направлених судами для аналізу практики застосування ст. 625 ЦК в цивільному судочинстві, свідчить про те, що більшість судів правильно визначали характер спірних правовідносин сторін і правомірність поширення на них дії ч. 2 ст. 625 ЦК. Але були виявлені випадки, коли суди стягували на підставі ст. 625 ЦК кошти за невиконання відповідачем рішення, ухваленого із незобов'язальних відносин.

Так, Апеляційний суд Тернопільської області рішенням від 14 червня 2012 р. у справі № 22ц-702 скасував заочне рішення Тернопільського міського районного суду від 23 листопада 2011 р., яким стягнув з Особи 1 на користь Особи 2 інфляційні нарахування та 3 % річних за виконавчим листом від 22 липня 2010 р. № 2а-134 в частині витрат на

правову допомогу та витрат за проведення експертизи, а також за виконавчим листом № 2-134 в частині стягнення половини вартості автомобіля, який перебував у спільній сумісній власності подружжя. Колегія суддів вказала, що зазначені рішення суду, на невиконання яких посилається позивач, ухвалені не за зобов'язальними правовідносинами сторін, а тому ст. 625 ЦК не може застосовуватись.

Судам слід мати на увазі, що грошові зобов'язання, відповідальність за які встановлена ст. 625 ЦК, передбачають насамперед договірні правовідносини.

Водночас під час розгляду справ цієї категорії у судів викликає труднощі питання щодо застосування відповідальності, передбаченої ст. 625 ЦК, до недоговірних зобов'язань, зокрема деліктних.

Так, Чемеровецький районний суд Хмельницької області рішенням від 13 березня 2012 р. у справі № 2/2219/198/12 стягнув з Особи 1 на користь Особи 2 інфляційні нарахування і 3 % річних від простроченої суми за порушення строків виконання останнім рішення Чемеровецького районного суду Хмельницької області від 9 вересня 2008 р. про відшкодування позивачу майнової шкоди.

Калинівський районний суд Вінницької області рішенням від 30 січня 2012 р. відмовив у задоволенні позову про стягнення інфляційних та 3 % річних від простроченої суми грошового зобов'язання, яке виникло на підставі рішення суду про стягнення з відповідача збитків, заподіяних ним у результаті дорожньої пригоди.

Враховуючи зазначену неоднакову судову практику під час вирішення питання щодо застосування положень ст. 625 ЦК до правовідносин, які виникають у зв'язку із заподіянням шкоди, слід зважати на таке.

Статтю 625 ЦК регулюються зобов'язальні правовідносини, тобто її дія поширюється на порушення грошового зобов'язання, яке існувало між сторонами до ухвалення рішення суду. При цьому ч. 5 ст. 11 ЦК, в якій йдеться про те, що у випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду, не дає підстав для застосування положень ст. 625 ЦК у разі наявності між сторонами деліктних, а не договірних зобов'язань. Крім того, з рішення суду зобов'язальні правовідносини не виникають, оскільки вони виникають з актів цивільного законодавства, про що й зазначено в ст. 11 ЦК, адже рішення суду лише підтверджує наявність чи відсутність правовідносин і вносить у них ясність та визначеність.

Слід також зазначити, що відшкодування шкоди — це відповідальність, а не боргове (грошове) зобов'язання, на шкоду не повинні нараховуватись проценти за користування чужими грошовими коштами, що теж є відповідальністю. Отже, нарахування процентів на суму шкоди є фактично подвійною мірою відповідальності (лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 січня 2013 р. № 10-74/0/4-13).

Таким чином, **дія ч. 2 ст. 625 ЦК не поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку із завданням шкоди.**

Судам потрібно враховувати, що **передбачена ст. 625 ЦК відповідальність не застосовується до правовідносин, які регулюються спеціальним законодавством.** Зокрема, дія ст. 625 ЦК не поширюється на трудові правовідносини (з приводу заборгованості із заробітної плати, відшкодування шкоди працівникові внаслідок трудово-го каліцтва тощо) та сімейні правовідносини.

Правова природа та підстави застосування відповідальності, передбаченої ст. 625 ЦК, співвідношення такої відповідальності із суміжними поняттями

Неоднакова практика судів із застосування ст. 625 ЦК певною мірою пов'язана зі складністю визначення правової природи відповідальності, передбаченої цією статтею, та розмежуванням цієї відповідальності від інших видів відповідальності за грошовими зобов'язаннями, зокрема неустойки (штрафу, пені) та збитків тощо.

Одним із найскладніших питань судової практики є ототожнення правової природи трьох процентів річних як відповідальності за порушення грошового зобов'язання та неустойки.

Згідно з п. 3 ч. 1 ст. 611 ЦК у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема сплата неустойки. Статтею 549 цього Кодексу встановлено, що неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторowi у разі порушення боржником зобов'язання. Формами неустойки є штраф і пеня. Штрафом є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання (ч. 2 ст. 549 ЦК). Пенею є неустойка, що обчислюється у відсотках

від суми несвоечасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання (ч. 3 ст. 549 ЦК).

Неустойка має подвійну правову природу. До настання строку виконання зобов'язання неустойка є способом його забезпечення, а в разі невиконання зобов'язання перетворюється на відповідальність, яка спрямована на компенсацію негативних для кредитора наслідків порушення зобов'язання боржником. Разом з тим пеня за своєю правовою природою продовжує стимулювати боржника до повного виконання взятих на себе зобов'язань і після сплати штрафу, тобто порівняно зі штрафом є додатковим стимулюючим фактором. Після застосування такої відповідальності, як штраф, який має одноразовий характер, тобто вичерпується з настанням самого факту порушення зобов'язання, пеня продовжує забезпечувати та стимулювати виконання боржником свого зобов'язання.

Водночас формулювання ст. 625 ЦК, коли нарахування процентів тісно пов'язується із застосуванням індексу інфляції, орієнтує на компенсаційний, а не штрафний характер відповідних процентів. За змістом ч. 2 ст. 625 ЦК нарахування інфляційних витрат на суму боргу та трьох процентів річних входять до складу грошового зобов'язання і є особливою мірою відповідальності боржника (спеціальний вид цивільно-правової відповідальності) за прострочення грошового зобов'язання, оскільки виступають способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат (збитків) кредитора від знецінення грошових коштів внаслідок інфляційних процесів та отримання компенсації (плати) від боржника за користування утримуваними ним грошовими коштами, належними до сплати кредиторowi (постанови Верховного Суду України від 6 червня 2012 р. у справі № 6-49цс12, від 24 жовтня 2011 р. у справі № 6-38цс11). Отже, проценти, передбачені ст. 625 ЦК, не є штрафними санкціями (постанова Верховного Суду України від 17 жовтня 2011 р. у справі № 6-42цс11).

Слід враховувати, що, **попри подібність правової природи ч. 3 ст. 549 ЦК (щодо сплати пені) та ст. 625 цього Кодексу (щодо сплати трьох процентів річних), які в обох випадках застосовуються як відповідальність за порушення грошового зобов'язання, ці правові норми є різними за своєю правовою природою.**

Аналіз засвідчив, що більшість судів обґрунтовано виходять із того, що передбачені ч. 2 ст. 625 ЦК наслідки порушення боржником гро-

шового зобов'язання не є неустойкою. Разом з тим були виявлені випадки іншого застосування цих положень.

Наприклад, рішенням Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 29 жовтня 2012 р. у справі № 2/2220/951/12 стягнуто суму боргу за договором позики і пеню за несвоєчасне виконання грошового зобов'язання та відмовлено в позові про стягнення процентів за користування чужими коштами і 3 % річних від простроченої суми. Ототожнивши пеню з процентами за прострочення виконання грошового зобов'язання, суд дійшов висновку про неможливість їх одночасного стягнення.

Як свідчить судова практика, суди інколи підмінюють правову природу процентів, передбачених ст. 625 ЦК, процентами за правомірне користування чужими грошовими коштами, передбаченими статтями 536, 1048, 1056¹, 1061 ЦК, і доходять висновку, що зазначені проценти є тотожними за своєю правовою природою та заміщують одне одного.

Так, колегія суддів судової палати в цивільних справах Апеляційного суду Закарпатської області рішенням від 5 липня 2012 р. скасувала рішення Ужгородського міськрайонного суду від 29 червня 2011 р. та додаткове рішення від 13 лютого 2012 р. у частині вирішення позовної вимоги ПАТ «Енергобанк» до Особи 1 та Особи 2 про солідарне стягнення 3 % річних і в задоволенні цієї позовної вимоги відмовила. Як зазначено в мотивувальній частині рішення, кредитним договором від 3 червня 2008 р. передбачена сплата процентів в розмірі 18 % за користування кредитом. Врахувавши, що за змістом ст. 625 ЦК за порушення грошового зобов'язання боржник зобов'язаний на вимогу кредитора сплатити 3 % річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом, судова колегія дійшла висновку, що суд першої інстанції не мав правових підстав для покладення обов'язку на боржника та поручителя, який прострочив виконання грошового зобов'язання за кредитним договором, сплатити 3 % річних від простроченої суми, оскільки зазначеним договором встановлений розмір процентів за користування кредитними коштами.

Разом з тим судам слід мати на увазі, що **проценти, передбачені ст. 625 ЦК, за своєю природою відрізняються від процентів, які підлягають сплаті за правомірне користування чужими грошовими коштами.** Тому під час вирішення спорів про стягнення процентів річних суд повинен визначити, чи позивач вимагає

сплати процентів за користування грошовими коштами, що були надані як позика, кредиту, банківського вкладу, чи зміст вимоги полягає в застосуванні відповідальності за порушення грошового зобов'язання (ст. 625 ЦК).

Суди повинні враховувати, що **відповідальність, передбачена ст. 625 ЦК, за своєю правовою природою також відрізняється від збитків, відшкодування яких у разі порушення зобов'язання передбачене статтями 611 та 623 ЦК.** З огляду на це стягнення сум на підставі ст. 625 ЦК не зменшує розміру збитків, до них не застосовуються положення ст. 624 ЦК щодо одночасного стягнення збитків і неустойки.

Відповідно до ч. 2 ст. 625 ЦК підставою застосування передбаченої цією нормою відповідальності є прострочення боржником виконання грошового зобов'язання. Як передбачено ч. 1 ст. 612 ЦК, боржник вважається таким, що прострочив, якщо він не приступив до виконання зобов'язання або не виконав його у строк, встановлений договором або законом. Строком договору є час, протягом якого сторони можуть здійснити свої права і виконати свої обов'язки відповідно до договору (ч. 1 ст. 631 ЦК). Згідно зі статтями 251, 253 ЦК строком є певний період у часі, зі спливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення; перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок. Статтею 530 ЦК визначено, що якщо у зобов'язанні встановлений строк (термін) його виконання, то воно підлягає виконанню у цей строк (термін). Зобов'язання, строк (термін) виконання якого визначений вказівкою на подію, яка неминуче має настати, підлягає виконанню з настанням цієї події. Якщо строк (термін) виконання боржником обов'язку не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги, кредитор має право вимагати його виконання у будь-який час. Боржник повинен виконати такий обов'язок у семиденний строк від дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не впливає із договору або актів цивільного законодавства.

Водночас суди не завжди належним чином встановлюють наявність прострочення боржником виконання грошового зобов'язання.

Так, Білогірський районний суд Хмельницької області, приймаючи рішення про стягнення інфляційних нарахувань за період з вересня 2008 р. до липня 2012 р. включно (рішення від 10 жовтня 2012 р. у справі № 2/2201/1129/12), не взяв до уваги відсутність доказів щодо порушення поручите-

лем грошового зобов'язання. За умовами укладеного між сторонами договору поруки (п. б) поручитель зобов'язався виконати обов'язки, зазначені в письмовій вимозі кредитора, впродовж п'яти календарних днів з моменту отримання письмової вимоги. Така вимога була направлена лише 12 серпня 2012 р., при цьому матеріали справи не містять даних про її вручення.

Аналіз судової практики засвідчив, що іноді суди не вбачають підстав для стягнення інфляційних витрат і трьох процентів річних у випадку, коли прострочення виконання грошового зобов'язання сталося не з вини боржника.

Відповідно до ст. 607 ЦК зобов'язання припиняється неможливістю його виконання у зв'язку з обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає. Згідно зі ст. 614 ЦК особа, яка порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини (умислу або необережності), якщо інше не встановлено договором або законом. Особа є невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання. Особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили. Не вважається випадком, зокрема, недодержання своїх обов'язків контрагентом боржника, відсутність на ринку товарів, потрібних для виконання зобов'язання, відсутність у боржника необхідних коштів (ст. 617 ЦК).

Разом з тим, вирішуючи питання про наявність вини як умови застосування відповідальності, передбаченої ст. 625 ЦК, слід враховувати особливість правової природи цієї відповідальності.

Беручи до уваги те, що наслідки прострочення боржником грошового зобов'язання у вигляді інфляційних нарахувань та трьох процентів річних не є санкціями, а виступають способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів та отриманні компенсації від боржника за користування утримуваними ним грошовими коштами, належними до сплати кредитором, ці кошти нараховуються незалежно від вини боржника.

Це правило ґрунтується на засадах справедливості і виходить з неприпустимості безпідставного збереження грошових коштів однією стороною зобов'язання за рахунок іншої. Матеріальне становище учасників цивільного обороту схильне до змін, тому не виключено, що боржник, який

не може виконати грошове зобов'язання зараз, зможе виконати його пізніше. Оскільки грошові кошти є родовими речами, неможливість виконання такого зобов'язання (наприклад, внаслідок відсутності у боржника грошей та інших підстав) не звільняє його від відповідальності.

Тому практика судів, які приймають доводи відповідача про неможливість виконання грошового зобов'язання чи відсутність вини як підстави для звільнення від відповідальності, що передбачена ст. 625 ЦК, не є правильною.

Разом з тим судам слід мати на увазі, що за змістом ч. 4 ст. 613 ЦК **боржник за грошовим зобов'язанням не сплачує проценти за час прострочення кредитора**, тобто у випадку, якщо кредитор відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником, або не вчинив дій, що встановлені договором, актами цивільного законодавства чи впливають із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту, до вчинення яких боржник не міг виконати свого обов'язку (ч. 1 ст. 613 ЦК). Тому, якщо боржник доведе, що невиконання ним грошового зобов'язання мало місце через прострочення кредитора, він звільняється від відповідальності, яка передбачена ст. 625 ЦК, оскільки порушення грошового зобов'язання у вигляді його прострочення боржником не настало і в такому разі вважається, що виконання зобов'язання відстрочено на час прострочення кредитора (ч. 2 ст. 613 ЦК).

Якщо боржник, використовуючи своє право, передбачене ст. 537 ЦК, вніс належні до сплати кредитором гроші у депозит нотаріуса, — таке грошове зобов'язання вважається виконаним своєчасно, а отже, немає підстав для застосування відповідальності, передбаченої ст. 625 ЦК.

За змістом ст. 528 ЦК виконання грошового зобов'язання може бути покладено боржником на іншу особу, якщо з умов договору, ЦК, інших актів цивільного законодавства або суті зобов'язання не впливає обов'язок боржника виконати зобов'язання особисто. Необхідно враховувати, що відповідно до ст. 528 ЦК у випадку порушення (невиконання або неналежного виконання) грошового зобов'язання боржника іншою особою, на яку боржником покладено його виконання, проценти, передбачені ст. 625 ЦК, стягуються не з цієї особи, а з боржника. Оскільки виконання грошового зобов'язання боржника третьою особою є згідно з п. 4 ч. 1 ст. 512 ЦК однією з підстав заміни кредитора іншою особою, у випадках, встановлених ч. 3 ст. 528 ЦК, до іншої

особи переходять права кредитора у грошовому зобов'язанні.

Отже, аналізуючи практику застосування судами ст. 625 ЦК, слід зазначити, що при розгляді справ цієї категорії судам потрібно звертати увагу на такі питання: чи існує зобов'язання між сторонами, чи є це зобов'язання грошовим, чи доведена наявність прострочення у виконанні зобов'язання, чи є спеціальні норми, що регулюють ці правовідносини та виключають застосування ст. 625 ЦК.

Особливості відповідальності за порушення грошового зобов'язання в окремих видах правовідносин

Під час проведення аналізу виявлено, що серед спорів, пов'язаних з відповідальністю за порушення грошового зобов'язання, найпоширенішими є спори, які виникають з договорів позики, кредиту та банківського вкладу. Виникнення таких спорів у більшості випадків зумовлене порушенням позичальником договору в частині виконання зобов'язання належним чином і у встановлений відповідно до умов договору строк.

Предметом договору позики можуть бути як грошові кошти, так і інші речі, визначені родовими ознаками (ст. 1046 ЦК). Частиною 1 ст. 1050 ЦК визначено, що в тому разі, якщо позичальник своєчасно не повернув суму позики, він зобов'язаний сплатити грошову суму відповідно до ст. 625 ЦК. Разом з тим із положення ч. 1 ст. 1050 ЦК випливає, що, якщо позичальник своєчасно не повернув речі, визначені родовими ознаками, він зобов'язаний сплатити неустойку відповідно до статей 549—552 ЦК. З огляду на аналіз наведених правових норм слід дійти висновку, що **порушення боржником умов договору позики, коли його об'єктом є інші речі, відмінні від грошей, не може бути підставою для застосування відповідальності, передбаченої ч. 2 ст. 625 ЦК.**

Згідно з положеннями ст. 1054 та ст. 1058 ЦК предметом кредитного договору та договору банківського вкладу можуть бути лише грошові кошти. Відповідно при вирішенні спорів, пов'язаних з неналежним виконанням зобов'язань, що випливають із зазначених договорів, підлягає застосуванню ч. 2 ст. 625 ЦК.

За змістом статей 526 та 1058 ЦК зобов'язання банку з повернення вкладу за договором банківського вкладу (депозиту) вважається виконаним з моменту повернення вкладу вкладнику

готівкою або надання іншої реальної можливості отримати вклад та розпорядитися ним на свій розсуд (наприклад, перерахування на поточний банківський рахунок вкладника в цьому ж банку, з якого вкладник може зняти кошти чи провчити ними розрахунки з допомогою платіжної банківської картки).

Неоднозначним для судової практики є питання, пов'язане з правомірністю нарахування позивачем трьох процентів річних на суму заборгованості зі сплати процентів, передбачених кредитним договором, договором позики та банківського вкладу. Вирішуючи його, суди мають керуватися тим, що **три проценти річних повинні нараховуватися на суму основного боргу без урахування вже нарахованих процентів за користування чужими грошовими коштами, якщо в обов'язкових для сторін правилах чи договорі немає прямої вказівки щодо іншого порядку нарахування процентів.**

Пунктом 6 ст. 1061 ЦК встановлено, що проценти на банківський вклад виплачуються вкладникові на його вимогу зі спливом кожного кварталу окремо від суми вкладу, а невитребувані у цей строк проценти збільшують суму вкладу, на яку нараховуються проценти, якщо інше не встановлено договором банківського вкладу. У зв'язку з цим необхідно враховувати, що **у випадку збільшення вкладу на суму невитребуваних процентів, проценти, які стягуються у зв'язку з простроченням повернення вкладу, що передбачені ч. 2 ст. 625 ЦК, нараховуються на всю суму вкладу, збільшеного на суму невитребуваних процентів.**

Відповідно до ст. 1073 ЦК у разі несвоечасного зарахування на рахунок грошових коштів, що надійшли клієнтові, їх безпідставного списання банком з рахунка клієнта або порушення банком розпорядження клієнта про перерахування грошових коштів з його рахунка банк повинен негайно після виявлення порушення зарахувати відповідну суму на рахунок клієнта або належного отримувача, сплатити проценти та відшкодувати завдані збитки, якщо інше не встановлено законом. Таким чином, **якщо відбулося прострочення банком операцій за рахунком, у клієнта з'являється підстава вимагати відповідно до ст. 625 ЦК сплати процентів, а відповідно до вимог ст. 623 ЦК — відшкодування завданих збитків, якщо інше не встановлено законом.**

Судам слід мати на увазі, що **передбачені ст. 32 Закону від 5 квітня 2001 р. № 2346-III «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»**

спеціальні правила щодо відповідальності банків при здійсненні переказу у вигляді сплати пені не виключають застосування ст. 625 ЦК.

Складним для судової практики є питання щодо застосування положень ст. 625 ЦК під час вирішення спорів, пов'язаних із виконанням договорів про надання послуг.

За змістом ч. 1 ст. 901, ч. 1 ст. 903 ЦК за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором. Якщо договором передбачено надання послуг за плату, замовник зобов'язаний оплатити надану йому послугу в розмірі, у строки та в порядку, що встановлені договором.

Таким чином, договір про надання послуг є складним зобов'язанням, що складається з двох органічно поєднаних між собою зобов'язань: по-перше, правовідношення, в якому виконавець повинен надати послугу, а замовник наділений правом вимагати виконання цього обов'язку; по-друге, правовідношення, в якому замовник зобов'язаний оплатити надану послугу, а виконавець має право вимагати від замовника відповідної оплати.

Беручи до уваги зазначене, **правовідносини, які склалися на підставі договору про надання послуг, є грошовим зобов'язанням і, зважаючи на таку юридичну природу правовідносин сторін, на них поширюється дія ч. 2 ст. 625 ЦК як спеціальний вид цивільно-правової відповідальності за прострочення виконання зобов'язання** (постанова Верховного Суду України від 14 листопада 2011 р. у справі № 6-40цс11).

Неоднаковою є практика розгляду судами справ, що стосуються невиконання або неналежного виконання договорів про надання житлово-комунальних послуг.

Вирішуючи спори цієї категорії, судам слід враховувати, що правовідносини, які склалися між сторонами на підставі договору про надання житлово-комунальних послуг, є грошовими зобов'язаннями, у яких, серед інших прав і обов'язків сторін, на боржника покладено виключно певний цивільно-правовий обов'язок з оплати отриманих житлово-комунальних послуг, якому кореспондує право вимоги кредитора (ч. 1 ст. 509 ЦК), — вимагати сплату грошей за надані послуги. Таким чином, з огляду на юридичну природу правовідносин як грошових зобов'язань

на них поширюється дія ч. 2 ст. 625 ЦК як спеціальний вид цивільно-правової відповідальності за прострочення виконання зобов'язання. Передбачена п. 10 ч. 3 ст. 20 Закону від 24 червня 2004 р. № 1875-IV «Про житлово-комунальні послуги» (далі — Закон № 1875-IV) **норма щодо відповідальності боржника у разі несвоєчасного здійснення платежів за житлово-комунальні послуги у вигляді пені не виключає застосування наслідків ч. 2 ст. 625 ЦК** (постанови Верховного Суду України від 20 червня 2012 р. у справі № 6-68цс12, від 30 жовтня 2013 р. у справі № 6-59цс13).

Крім того, у судах сформувалася неоднакова практика у вирішенні питання щодо застосування положень ч. 2 ст. 625 ЦК у випадку відсутності між сторонами договору на надання житлово-комунальних послуг, але за наявності між ними фактичних відносин з надання таких послуг.

Вирішуючи справи зазначеної категорії, судам слід мати на увазі, що відповідно до ч. 3 ст. 20 Закону № 1875-IV укладення договору на надання житлово-комунальних послуг визначено як обов'язок, а не право сторін, а тому відсутність договірних правовідносин не є підставою для відмови у стягненні з відповідача коштів за надані житлово-комунальні послуги.

Таким чином, видається правильною практика судів, які за відсутності договірних відносин, але в разі існування прострочення виконання грошового зобов'язання зі сплати житлово-комунальних послуг покладають на боржника відповідальність, передбачену ч. 2 ст. 625 ЦК. Ця позиція підтверджується практикою Верховного Суду України (постанова Верховного Суду України від 30 жовтня 2013 р. у справі № 6-59цс13).

Правильними є висновки судів про необхідність застосування ст. 625 ЦК щодо відповідальності за порушення грошового зобов'язання у спорах, які виникають з договорів страхування. **Оскільки зобов'язання страховиків у разі настання страхового випадку зводиться до здійснення страхової виплати, то таке зобов'язання є грошовим і в разі прострочення його виконання настає відповідальність, передбачена ч. 2 ст. 625 ЦК**, зокрема сплата суми боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також трьох процентів річних від простроченої суми (аналіз Верховного Суду України від 30 червня 2011 р. судової практики розгляду цивільних справ, що виникають з договорів страхування).

Аналогічна правова позиція підтверджена й судовою практикою Верховного Суду України (постанова Верховного Суду України від 6 червня 2012 р. у справі № 6-49цс12).

При вирішенні судами спорів, пов'язаних з виконанням договорів поруки, необхідно враховувати, що з огляду на ч. 2 ст. 554 ЦК поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки. Беручи до уваги додатковий характер зобов'язання поручителя, **кредитор має право вимагати стягнення з поручителя процентів у зв'язку з простроченням виконання грошового зобов'язання, забезпеченого порукою, на основі ч. 2 ст. 625 ЦК до фактичного погашення боргу.** При цьому проценти нараховуються в порядку і розмірі, в яких вони підлягають відшкодуванню боржником за основним зобов'язанням, якщо інше не встановлено договором поруки.

Відповідно до ч. 2 ст. 556 ЦК до поручителя, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, переходять усі права кредитора у цьому зобов'язанні, в тому числі й ті, що забезпечували його виконання. Поручитель набуває права вимагати від боржника виконання зобов'язання в тому обсязі, в якому він сам виконав вимоги кредитора, тобто повністю або частково з урахуванням сплачених відсотків, неустойки, відшкодування збитків і судових витрат кредитора. Слід мати на увазі, що **проценти згідно з ч. 2 ст. 625 ЦК нараховуються на всю виплачену поручителем за боржника суму, включаючи збитки, неустойку, сплачені кредитором проценти тощо, крім передбачених договором поруки сум санкцій, сплачених поручителем у зв'язку з власним простроченням.** Оскільки після задоволення поручителем вимог кредитора основне зобов'язання вважається повністю або частково виконаним, **поручитель не має права вимагати від боржника сплати процентів, визначених умовами зобов'язання, забезпеченого порукою, з моменту погашення вимог кредитора.**

Зобов'язання гаранта сплатити кредиторів грошову суму відповідно до умов гарантії є грошовим. Відповідно до ст. 566 ЦК у разі порушення гарантом свого обов'язку його відповідальність перед кредитором не обмежується сумою, на яку видано гарантію, якщо інше не встановлено у гарантії. Таким чином, **за відсутності в гарантії інших умов кредитор має право вимагати від гаранта, що порушив свій обов'язок, сплатити грошову суму, виплатити проценти, передбачені ч. 2 ст. 625 ЦК.**

Застосування відповідальності, передбаченої ст. 625 ЦК, разом з неустойкою, яка встановлена іншим законом чи договором, та процентів за правомірне користування грошовими коштами

При розгляді судами справ цієї категорії виникло питання щодо можливості одночасного застосування відповідальності, передбаченої ст. 625 ЦК та ст. 549 ЦК, а саме сплати неустойки у вигляді штрафу та пені.

Вирішуючи зазначене питання, слід мати на увазі, що відповідальність, передбачена ст. 625 ЦК, є особливою мірою відповідальності боржника за порушення грошового зобов'язання і може застосовуватися незалежно від застосування кредитором інших видів відповідальності або інших забезпечувальних заходів, зокрема неустойки. Беручи до уваги подібність правової природи ст. 549 ЦК (щодо сплати пені) та ст. 625 ЦК (щодо сплати трьох процентів річних), передбачена цими статтями відповідальність може застосовуватись незалежно одна від одної. Чинне цивільне законодавство не забороняє визначення сторонами в договорі різних видів забезпечення зобов'язань. При цьому нарахування та стягнення неустойки (пені) в разі прострочення виконання зобов'язання (ст. 549 ЦК) є правом кредитора, реалізація якого жодним чином не залежить від застосування інших видів цивільно-правової відповідальності, передбачених законом за порушення зобов'язання (ст. 625 ЦК).

З огляду на зазначене слід вважати правильною позицію судів, відповідно до якої **заходи відповідальності за порушення грошового зобов'язання та неустойка є різними правовими інститутами, обмеження можливості одночасного застосування яких законом не встановлена** (аналогічна позиція висловлена в постановках Верховного Суду України від 6 червня 2012 р. у справі № 6-49цс12, від 30 жовтня 2013 р. у справі № 6-59цс13).

Також суди допускають помилки, які полягають у застосуванні передбачених законодавством обмежень, що є характерними для неустойки до ст. 625 ЦК. Це обмеження, які стосуються строків стягнення неустойки, — позовна давність в один рік (ч. 2 ст. 258 ЦК) та обмеження, що стосуються розміру неустойки (ст. 551 ЦК).

Наприклад, п. 1 ч. 2 ст. 258 ЦК встановлюється спеціальна позовна давність в один рік до вимог про стягнення неустойки. Зважаючи на

те, що передбачені ч. 2 ст. 625 ЦК наслідки прострочення боржником грошового зобов'язання не є неустойкою, положення про скорочену позовну давність в один рік стосується лише вимог про стягнення неустойки і не регулює стягнення боргу з урахуванням відповідальності, передбаченої ч. 2 ст. 625 ЦК. Відповідно до позовних вимог щодо застосування відповідальності, передбаченої ст. 625 ЦК, встановлений загальний строк позовної давності тривалістю у три роки (ст. 257 ЦК), який може бути збільшений за домовленістю сторін (ст. 259 ЦК). Аналіз судової практики засвідчив, що суди не завжди враховують ці обставини.

Так, 11 грудня 2012 р. Апеляційний суд Вінницької області під час розгляду справи про стягнення інфляційних витрат та 3 % річних скасував рішення суду першої інстанції, яким задоволено позов, та застосував положення ч. 2 ст. 258 ЦК про спеціальну позовну давність.

Відповідно до ч. 3 ст. 551 ЦК розмір неустойки може бути зменшений за рішенням суду, якщо він значно перевищує розмір збитків, та за наявності інших обставин, які мають істотне значення. Оскільки стягнення боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь період прострочення та трьох процентів річних від простроченої суми не є неустойкою, а ст. 625 ЦК не передбачає можливості зменшення судом її розміру, то видається правильною позиція судів, які відхиляють доводи відповідачів про зменшення розміру цієї відповідальності.

Слід також мати на увазі, що до ст. 625 ЦК не застосовуються положення ст. 616 цього Кодексу, яка передбачає правові наслідки порушення зобов'язання з вини кредитора. Положеннями цієї статті суду надається право зменшувати розмір збитків та неустойки, спеціальні ж правила відповідальності боржника за грошовим зобов'язанням у зв'язку з простроченням кредитора передбачені ч. 4 ст. 613 ЦК.

Суди в окремих випадках не враховували положення зазначених статей і зменшували розмір процентів, які стягувалися на підставі ч. 2 ст. 625 ЦК (рішення Косівського районного суду Івано-Франківської області від 16 жовтня 2012 р. у справі № 0910/949/2012, скасоване рішенням Апеляційного суду Івано-Франківської області від 3 жовтня 2013 р.).

Матеріали аналізу свідчать про те, що під час вирішення справ цієї категорії також були випадки безпідставного зменшення розміру інфляційних нарахувань, передбачених ч. 2 ст. 625 ЦК (рішення Рахівського районного суду

Закарпатської області від 23 жовтня 2012 р. у справі № 709/991/12).

Необхідно враховувати, що, оскільки стягнення неустойки є самостійною мірою цивільно-правової відповідальності, на суму неустойки не нараховуються проценти (ч. 2 ст. 550 ЦК). Під процентами в цьому випадку слід розуміти проценти за користування чужими грошовими коштами, стягнення яких передбачене ст. 536 ЦК, та проценти річних за прострочення виконання грошового зобов'язання, які стягуються відповідно до ч. 2 ст. 625 ЦК.

У судів виникають труднощі при вирішенні питання щодо одночасного стягнення процентів, визначених статтями 536, 1048, 1056¹, 1061 ЦК і трьох процентів річних від простроченої суми відповідно до ч. 2 ст. 625 ЦК.

При розгляді цього питання слід мати на увазі, що проценти, визначені статтями 536, 1048, 1056¹, 1061 ЦК, є платою за користування чужими грошовими коштами, яка, за відсутності іншої домовленості сторін, сплачується боржником за весь період користування грошовими коштами, у тому числі після настання терміну їх повернення. Поряд з цим за порушення виконання грошового зобов'язання на боржника покладається відповідальність відповідно до ст. 625 ЦК, яка полягає у приєднанні до невиконаного обов'язку нового додаткового обов'язку у вигляді відшкодування матеріальних втрат кредитора від знецінення грошових коштів внаслідок інфляційних процесів за весь час прострочення, а також сплати трьох процентів річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом. Беручи до уваги різну правову природу процентів, передбачених статтями 536, 1048, 1056¹, 1061 ЦК, і процентів, що стягуються відповідно до ст. 625 ЦК, а також відсутність у чинному законодавстві обмежень, **одночасне стягнення процентів, передбачених ст. 536 ЦК та іншими статтями, і відшкодування інфляційних збитків за весь час прострочення, а також сплата трьох процентів річних від простроченої суми, передбачених ст. 625 ЦК, є правомірним (за умов, що такі вимоги заявлені кредитором).**

Ця позиція підтверджується практикою Верховного Суду України (постанова Верховного Суду України від 29 травня 2013 р. у справі № 6-39цс13), відповідно до якої правильним є стягнення з відповідача на користь позивача процентів за банківськими вкладами за прострочений строк до дня фактичного повернення коштів вкладнику, а також трьох процентів річних і суми

відповідно до індексу інфляції за несвоєчасне виконання грошового зобов'язання на підставі ч. 2 ст. 625 ЦК.

Разом з тим слід звертати увагу, що **одночасне стягнення процентів, передбачених ст. 536 ЦК, виключає застосування ст. 625 ЦК у тому випадку, коли ст. 536 ЦК застосовується за прямою вказівкою законодавця як спеціальна міра відповідальності за порушення грошового зобов'язання.** Така вказівка, зокрема, міститься у ч. 3 ст. 693 (нарахування процентів на суму попередньої оплати товару у разі прострочення продавцем передачі товару), ч. 4 ст. 694 (у разі прострочення покупцем оплати товару), ч. 2 ст. 1214 (у разі безпідставно одержання чи збереження грошей) ЦК.

Застосування ч. 2 ст. 625 ЦК до грошових зобов'язань, визначених в іноземній валюті

Аналіз судової практики засвідчив, що у судів виникали питання щодо особливостей застосування ч. 2 ст. 625 ЦК до грошових зобов'язань, визначених в іноземній валюті.

Відповідно до положень ч. 2 ст. 192 ЦК іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом. Порядок та правила використання іноземної валюти на території України на сьогодні встановлені Декретом від 19 лютого 1993 р. № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» (далі — Декрет № 15-93), Правилами використання готівкової іноземної валюти на території України (затверджено постановою Правління Національного банку України (далі — НБУ) від 30 травня 2007 р. № 200; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18 червня 2007 р. за № 656/13923), Положенням про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України (затверджено постановою Правління НБУ від 29 грудня 2000 р. № 520; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 21 лютого 2001 р. за № 152/5343) та іншими документами.

Згідно зі ст. 524 ЦК зобов'язання має бути виражене у грошовій одиниці України — гривні, проте в договорі сторони можуть визначити грошовий еквівалент зобов'язання в іноземній валюті.

Разом з тим, незалежно від фіксації еквівалента зобов'язання в іноземній валюті, згідно з пунктами 1 та 2 ст. 533 ЦК грошове зобов'язання має

бути виконане у гривнях. Якщо в зобов'язанні визначено грошовий еквівалент в іноземній валюті, сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом. Зважаючи на зміст зазначеної статті та беручи до уваги практику Європейського суду з прав людини, суди у разі пред'явлення позову про стягнення грошової суми в іноземній валюті повинні зазначити в резолютивній частині рішення розмір суми, що підлягає стягненню у цій іноземній валюті з вказівкою на конвертацію цієї суми в національну валюту на день здійснення платежу.

Попри зазначене, суд має право ухвалити рішення про стягнення грошової суми в іноземній валюті з правовідносин, які виникли при здійсненні валютних операцій, у випадках і в порядку, встановлених законом (ч. 2 ст. 192 ЦК, ч. 3 ст. 533 ЦК, Декрет № 15-93).

У судів виникають питання щодо можливості стягнення за договором не лише суми заборгованості в іноземній валюті, а й стягнення трьох процентів річних як відповідальності за порушення грошового зобов'язання.

Беручи до уваги правову природу трьох процентів річних, передбачених ст. 625 ЦК, як особливої міри відповідальності, правильною є практика судів, які стягують їх виключно в національній валюті України — гривні.

Неоднозначною є практика судів у вирішенні питань про стягнення з боржника інфляційних витрат у спорах, де предметом договору була іноземна валюта, розмір заборгованості за якою стягувався з урахуванням її за курсом НБУ до національної валюти.

Так, Канівський міськрайонний суд Черкаської області при розгляді справи № 2-2308/121/2012 про стягнення боргу за договором позики в сумі 2 тис. 500 доларів США ухвалив рішення про задоволення позовних вимог і стягнув з боржника на користь кредитора борг у сумі 9 тис. 974 грн 25 коп., що є еквівалентом суми боргу в гривнях згідно з курсом НБУ, індекс інфляції — 300 грн та 3 % річних — 260 грн.

Разом з тим, як передбачено нормами Закону від 3 липня 1991 р. № 1282-ХІІ «Про індексацію грошових доходів населення», індекс інфляції (індекс споживчих цін) — це показник, що характеризує динаміку загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання, а ціни в Україні встановлюються в національній валюті — гривні. Офіційний індекс

інфляції, що розраховується Державним комітетом статистики України, визначає рівень знецінення національної грошової одиниці України, тобто купівельної спроможності гривні, а не іноземної валюти.

Отже, індексації внаслідок знецінення підлягає лише грошова одиниця України — гривня, а іноземна валюта, яка була предметом договору, індексації не підлягає (рішення Верховного Суду України від 28 березня 2012 р. у справі № 6-36736вов10). **Тому норми ч. 2 ст. 625 ЦК щодо сплати боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції поширюються лише на випадки прострочення грошового зобов'язання, яке визначене у гривні.**

При з'ясуванні необхідності сплати боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції у деяких судів виникали труднощі у визначенні валюти грошового зобов'язання.

Так, Пролетарський районний суд м. Донецька рішенням від 24 листопада 2011 р. позов Особи 1 задовольнив: стягнув з Особи 2 на її користь 3 % річних від простроченої суми у розмірі 4 тис. 222 грн 56 коп., суму інфляції у розмірі 11 тис. 185 грн 30 коп. Звертаючись до суду з позовом, позивачка послалась на те, що рішенням Пролетарського районного суду м. Донецька від 12 травня 2009 р. з Особи 2 на її користь стягнуто суму боргу в розмірі 5 тис. 774 грн. Оскільки до теперішнього часу рішення суду не виконано, Особа 1 на підставі ст. 625 ЦК просила суд стягнути з відповідачки 3 % річних в сумі 3 тис. 796 грн 80 коп., інфляційні втрати в сумі 10 тис. 787 грн 38 коп. Задовольняючи позовні вимоги Особи 1, суд першої інстанції виходив з того, що, оскільки відповідачка не виконує судового рішення, яким з неї стягнута сума боргу в національній валюті, та саме з цієї суми виходив позивач, звертаючись до суду з позовом про стягнення 3 % річних та інфляційних втрат, позовні вимоги підлягають задоволенню.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції в частині стягнення інфляційних втрат, апеляційний суд у рішенні від 23 січня 2012 р. правильно виходив з того, що між сторонами було укладено договір позики в іноземній валюті, тому суд першої інстанції помилково застосував до цих правовідносин положення закону, який регулює порядок сплати боргу, визначеного договором у гривні.

Таким чином, суди повинні враховувати, що ч. 2 ст. 625 ЦК щодо сплати боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції поширюється лише на випадки прострочення виконання грошового зобов'язання, а не на невиконання судо-

вого рішення. **Прийняття судового рішення про стягнення грошового боргу в національній валюті не змінює природу грошового зобов'язання як такого, що визначене в іноземній валюті, і не є підставою для застосування положень ч. 2 ст. 625 ЦК щодо сплати суми боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції.**

Спирні процесуальні питання

Вивчення надісланих судами узагальнень за свідчило, що під час розгляду справ про застосування відповідальності за порушення грошового зобов'язання суди не завжди належним чином перевіряли правильність нарахування позивачем трьох процентів річних та індексу інфляції, а також не наводили в своїх рішеннях відповідних розрахунків, зазначаючи лише загальну суму стягнення.

Так, Кам'янський районний суд Черкаської області у справі № 2-2307/1158/2012, задовольняючи позов у частині стягнення заборгованості за кредитом з урахуванням індексу інфляції, не звернув уваги на те, що позивач неправильно склав розрахунок індексу інфляції, оскільки нарахування проводяться за кожен місяць окремо з урахуванням тих відсотків, які встановлювалися кожного місяця. При цьому суд у мотивувальній частині послався на приписи ч. 2 ст. 625 ЦК, однак не зазначив, яким чином вираховувалися проценти та інфляційні втрати і за який період часу, а зазначив лише загальну суму, що підлягає стягненню. Рішення ухвалене при заочному розгляді справи і в апеляційному порядку не оскаржувалось.

Іноді суди допускають помилки в розрахунках стягнення сум трьох процентів річних у зв'язку з неправильним підрахунком періоду прострочення.

Так, рішенням колегії суддів Апеляційного суду Запорізької області від 31 жовтня 2012 р. змінено рішення Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 27 вересня 2012 р. в частині стягнення 3 % річних, оскільки, незважаючи на те, що суд першої інстанції правильно встановив, що відповідач повинен сплатити 3 % річних відповідно до положень ст. 625 ЦК, він допустив помилку в підрахунку періоду прострочки.

Підраховуючи суми стягнень, передбачених ч. 2 ст. 625 ЦК, суди повинні враховувати, що сума боргу з урахуванням індексу інфляції має розраховуватися на підставі індексу інфляції за кожний місяць (рік) прострочення, незалежно від того, чи був у певний період індекс інфляції менший одиниці (тобто мала місце не інфляція, а дефляція).

Індекси інфляції розраховуються на підставі інформації, опублікованої центральним органом виконавчої влади з питань статистики в газеті «Урядовий кур'єр».

При застосуванні індексу інфляції слід мати на увазі, що він розраховується не на кожну дату місяця, а в середньому на місяць шляхом множення суми заборгованості на момент її виникнення на сукупний індекс інфляції за період прострочення платежу. При цьому сума боргу, яка сплачується з 1 по 15 день відповідного місяця, індексується з урахуванням цього місяця, а якщо сума боргу сплачується з 16 по 31 день місяця, розрахунок починається з наступного місяця. Аналогічно, якщо погашення заборгованості здійснено з 1 по 15 день відповідного місяця, інфляційні втрати розраховуються без врахування цього місяця, а якщо з 16 по 31 день місяця, то інфляційні втрати розраховуються з урахуванням цього місяця.

На відміну від інфляційних збитків, розрахунок трьох процентів річних здійснюється за кожен день прострочення за формулою:

сума боргу × 3 % / 365 (кількість днів у році) × кількість днів прострочення.

Аналіз судової практики засвідчив, що при розгляді справ цієї категорії склалася неоднакова практика у вирішенні судами питання щодо застосування положень ч. 2 ст. 625 ЦК після ухвалення судом рішення про задоволення вимог кредитора.

Згідно з ч. 1 ст. 598 ЦК зобов'язання припиняється частково або у повному обсязі на підставах, встановлених договором або законом. Ці підстави зазначені у статтях 599, 600, 604—609 ЦК, відповідно до яких зобов'язання припиняється:

1) виконанням, проведеним належним чином (ст. 599 ЦК). Належним є виконання зобов'язання, яке прийняте кредитором і в результаті якого припиняються права та обов'язки сторін зобов'язання;

2) за згодою сторін внаслідок передання боржником кредиторіві відступного (грошей, іншого майна тощо). Розмір, строки й порядок передання відступного встановлюються сторонами (ст. 600 ЦК);

3) зарахуванням зустрічних однорідних вимог, строк виконання яких настав, а також вимог, строк виконання яких не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги (ст. 601 ЦК);

4) за домовленістю сторін (ст. 604 ЦК);

5) внаслідок звільнення (прощення боргу) кредитором боржника від його обов'язків, якщо це не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора (ст. 605 ЦК);

6) поєднанням боржника і кредитора в одній особі (ст. 606 ЦК);

7) неможливістю його виконання у зв'язку з обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає (ст. 607 ЦК);

8) смертю боржника, якщо воно є нерозривно пов'язаним з його особою і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою (ч. 1 ст. 608 ЦК);

9) смертю кредитора, якщо воно є нерозривно пов'язаним з особою кредитора (ч. 2 ст. 608 ЦК);

10) ліквідацією юридичної особи (боржника або кредитора), крім випадків, коли законом або іншими нормативно-правовими актами виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю (ст. 609 ЦК).

Зважаючи на відсутність у зазначених правових нормах такої підстави припинення зобов'язання, як ухвалення судом рішення про задоволення вимог кредитора, слід дійти висновку, що **наявність судового рішення про задоволення вимог кредитора, яке не виконане боржником, не припиняє правовідносин сторін договору, не звільняє боржника від відповідальності за невиконання грошового зобов'язання та не позбавляє кредитора права на отримання сум, передбачених ч. 2 ст. 625 ЦК.**

Ця правова позиція підтверджена і судовою практикою Верховного Суду України (постанови Верховного Суду України від 20 грудня 2010 р. у справі № 3-57гс10, від 4 липня 2011 р. у справі № 3-65гс11, від 12 вересня 2011 р. у справі № 3-73гс11, від 24 жовтня 2011 р. у справі № 3-89гс11, від 14 листопада 2011 р. у справі № 3-116гс11, від 23 січня 2012 р. у справі № 3-142гс11).

Разом з тим аналіз засвідчив, що суди не завжди дотримуються зазначеного порядку. Правильною є позиція судів, які здійснюють нарахування коштів відповідно до ст. 625 ЦК незалежно від ухвалення рішення суду про присудження суми боргу, відкриття виконавчого провадження чи його зупинення відповідно до вимог Закону від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження».

Подібно до цього судам слід мати на увазі, що **наявність виконавчого напису нотаріуса, вчиненого за невиконання кредитного договору, за відсутності реального виконання боржником свого зобов'язання так само не свідчить про припинення договірних правовідносин і не звільняє боржника від відповідальності за**

невиконання ним грошового зобов'язання та не позбавляє кредитора права на отримання процентів за користування кредитом і пені, передбачених договором за несвоєчасну сплату кредиту.

При застосуванні норм стосовно черговості погашення вимог за грошовим зобов'язанням у разі недостатності суми проведеного платежу (ст. 534 ЦК) судам необхідно виходити з того, що під процентами, які погашаються раніше основної суми боргу, розуміють проценти за користування чужими грошовими коштами, що підлягають сплаті за грошовим зобов'язанням, зокрема проценти за користування сумою позики, кредиту тощо. **Проценти, передбачені ст. 625 ЦК за порушення грошового зобов'язання, погашаються після суми основного боргу.**

Під час проведення аналізу суди зазначили, що спірним, на їх думку, є питання щодо застосування відповідальності, встановленої ч. 2 ст. 625 ЦК, у справах наказного провадження.

Наприклад, *Борищівський районний суд Тернопільської області* судовим наказом від 19 жовтня 2012 р. стягнув з Особи 1 на користь Скала-Подільського комбінату комунальних підприємств борг за оплату житлово-комунальних послуг, а також 3 % річних від суми боргу за період з 2008 по 2012 р. Разом з тим судовим наказом від 22 травня 2012 р. з Особи 2 на користь ПАТ «ДТЕК Донецькобленерго» стягнута заборгованість за послуги електропостачання. *Дружківський міський суд Донецької області* ухвалою судді від 22 травня 2012 р. у прийнятті заяви про видачу судового наказу на стягнення інфляційних сум та 3 % річних, нарахованих на суму заборгованості, відмовив з підстав виникнення спору про право.

Відмовляючи у прийнятті заяви про видачу судового наказу щодо нарахування інфляційних сум та 3% річних, передбачених ст. 625 ЦК, суд першої інстанції виходив з того, що між сторонами виник спір щодо отримання вказаних сум. Скасовуючи ухвалу судді Дружківського міського суду Донецької області від 22 травня 2012 р. в ча-

стині відмови у прийнятті заяви про видачу судового наказу на стягнення інфляційних сум та 3 % річних і повертаючи справу для вирішення питання про відкриття наказного провадження, апеляційний суд (ухвала від 2 серпня 2012 р.) виходив з того, що відповідно до вимог п. 3 ч. 1 ст. 96 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК) судовий наказ може бути видано, у разі якщо заявлено вимогу про стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення з урахуванням індексу інфляції та трьох відсотків річних, нарахованих заявником на суму заборгованості.

Враховуючи наведене, можна зазначити, що за вказаних обставин немає підстав для відмови у прийнятті заяви про видачу судового наказу про стягнення індексу інфляції та трьох відсотків річних, оскільки суди першої інстанції видають судовий наказ про стягнення заборгованості з оплати послуг електропостачання.

* * *

Результати проведеного аналізу свідчать, що суди переважно дотримуються вимог норм матеріального та процесуального права при розгляді цивільних справ про відповідальність за порушення грошового зобов'язання, передбачену ст. 625 ЦК. Однак наявність помилок та неоднакової судової практики свідчать, що суди не завжди правильно визначали характер спірних правовідносин сторін і правомірність поширення на них дії ч. 2 ст. 625 ЦК, у судів виникали труднощі щодо визначення правової природи відповідальності за ст. 625 ЦК, її розмежування та одночасного застосування з іншими видами відповідальності за грошовими зобов'язаннями (неустойка, штраф, пеня, збитки). У зв'язку з цим постановлені судові рішення не повною мірою відповідають вимогам статей 213—215 ЦПК.